

**BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ
ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL**

CONSTANTIN CLAUDIU COTAN

**BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ
ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI
MONDIAL**

EDITURA UNIVERSITARĂ
București, 2015

Colecția ISTORIE ȘI ȘTIINȚE POLITICE

Redactor: Gheorghe Iovan

Tehnoredactor: Ameluța Vișan

Coperta: Monica Balaban

Editură recunoscută de Consiliul Național al Cercetării Științifice (C.N.C.S.) și inclusă de Consiliul Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare (C.N.A.T.D.C.U.) în categoria editurilor de prestigiu recunoscut.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

COTAN, CLAUDIU CONSTANTIN

Biserica ortodoxă română în timpul primului război mondial /

Claudiu Constantin Cotan. - București : Editura Universitară, 2015

Bibliogr.

ISBN 978-606-28-0310-0

281.95"1914/1918"

DOI: (Digital Object Identifier): 10.5682/9786062803100

© Toate drepturile asupra acestei lucrări sunt rezervate, nicio parte din această lucrare nu poate fi copiată fără acordul Editurii Universitare

Copyright © 2015

Editura Universitară

Editor: Vasile Muscalu

B-dul. N. Bălcescu nr. 27-33, Sector 1, București

Tel.: 021 – 315.32.47 / 319.67.27

www.editurauniversitara.ro

e-mail: redactia@editurauniversitara.ro

Distribuție: tel.: 021-315.32.47 / 319.67.27 / 0744 EDITOR / 07217 CARTE

comenzi@editurauniversitara.ro

O.P. 15, C.P. 35, București

www.editurauniversitara.ro

CUPRINS

Biserica Ortodoxă în ani de încercare (Prof. Dr. Ion Bulei)	7
1. Introducere	9
2. Stadiul cercetărilor	13
3. Situația politico-religioasă din sud-estul Europei la începutul secolului al XX-lea	17
3.1. Situația politică și confesională din Transilvania.....	17
3.1.1. Atitudinea clerului ortodox transilvănean față de intrarea României în război.....	27
3.2. Situația politică și religioasă din Bucovina.....	31
3.3. Basarabia la începutul secolului al XX-lea.....	34
3.4. Sârbii și Biserica Ortodoxă la începutul secolului al XX-lea.....	42
3.5. Biserica Ortodoxă și statul bulgar la începutul secolului al XX-lea	46
3.6. Biserica Ortodoxă Greacă în preajma Primului Război Mondial.....	49
3.7. Situația politico-religioasă a albanezilor la începutul secolului al XX-lea	52
3.8. Românii din sudul Dunării.....	54
4. Biserica Ortodoxă Română la începutul secolului al XX-lea	61
4.1. Clerul ortodox și viața politică din România la începutul secolului al XX-lea	66
4.2. Atitudinea clerului ortodox față de problemele sociale și religioase din România.....	67
4.3. Familia regală română și Biserica Ortodoxă.....	78
5. Ierarhii ortodocși în anii războiului	82
5.1. Mitropolitul primat al Bisericii Ortodoxe Române.....	82
5.2. Episcopia Râmnicului.....	84
5.3. Episcopia Argeșului.....	87
5.4. Episcopia Buzăului.....	89
5.5. Mitropolia Moldovei.....	89
5.6. Episcopia Romanului.....	94
5.7. Episcopia Dunării de Jos	95
5.8. Episcopia Hușilor	102

6. România în Război	105
6.1. Acțiunea lui Alexandru Tzigara Samurcaș.....	113
6.2. Situația clerului ortodox din Dobrogea	119
6.3. Biserica Ortodoxă Română din teritoriile ocupate, 1916-1918	125
6.4. Clerul ortodox sub ocupația germană.....	135
6.5. Mitropolitul Conon și autoritățile de ocupație.....	144
6.6. Problema noului calendar	148
6.7. Te-Deum-ul bulgăresc	152
6.8. Cancelaria mitropolitană și Marius Theodorian Carada	154
6.9. „Chemarea Mitropolitului Primat”	161
6.10. Evenimentul din 17 februarie 1918	171
6.11. Confiscarea bunurilor bisericești.....	175
7. Clerul militar în timpul Primului Război Mondial	185
7.1. Preoții ortodocși pe front	188
7.2. Pregătirea și menținerea moralului trupelor	191
7.3. Activitatea clerului și teologilor ortodocși în structurile sanitare ale armatei	196
7.4. Clerul militar în Basarabia.....	204
7.5. Preoți ortodocși în lagăre.....	209
7.6. Grijă clerului ortodox român pentru copiii orfani, văduve și răniți	210
8. Biserica Ortodox din Moldova în timpul Primului Război Mondial, 1916-1918	215
8.1. Frontul din Moldova.....	237
8.2. Călugării și călugărițele în serviciul sanitar.....	240
8.3. Sinodul de la Iași din 1918	247
9. Marea Unire	252
9.1. Românii de pretutindeni și Marea Unire	255
9.2. Unirea Basarabiei cu România și clerul ortodox.....	259
9.3. Bucovina și unirea cu România	264
9.4. Adunarea Națională de la Alba Iulia (1 decembrie 1918).....	266
9.5. Contribuția Bisericii Ortodoxe Române la Marea Unire	271
10. Biserica Ortodoxă la sfârștul anului 1918. Demisia mitropolitului primat Conon	273
10.1. Situația Bisericii Ortodoxe Române și campania militară din anul 1919	275
11. Concluzii	283
12. Anexe	287
13. Bibliografie	463
O cercetare spectaculoasă (Pr. Prof. Dr. Constantin Pătuleanu)	475

BISERICA ORTODOXĂ ÎN ANI DE ÎNCERCARE

Anii Primului Război Mondial au supus unor încercări aparte întreaga societate românească. Prin aceleași suferințe a trecut și clerul ortodox. Și de data aceasta se observă faptul că ierarhia ortodoxă a urmat coordonatele politicii românești în general, în funcție de locul și de momentul istoric prin care a trecut poporul român. Ierarii și preoții ortodocși au împlinit cu dăruire slujirea lor, contribuind la susținerea morală a unui popor ce a îndurat cu eroism ororile unui război sângeros.

În teritoriu rămas liber în anii războiului, sub privegherea unor ierarhi ca mitropolitul Pimen al Moldovei și episcopii Teodosie al Romanului, Nifon al Dunării de Jos și Nicodim al Hușilor, preoții din Moldova s-au străduit, prin strângerea de bunuri materiale sau bani, prin vizite făcute în spitalele de răniți și predicile ținute în biserici, să contribuie la susținerea uriașului efort de război. Preoții din parohii au ajuns să activeze în diferite comitete înființate pentru cultivarea pământului, îngrijirea orfanilor, ajutorarea văduvelor sau a invalizilor de război. În mănăstirile din Moldova s-au organizat spitale pentru răniți, invalizi sau bolnavi de boli contagioase. Oamenii Bisericii au ajutat ca infirmieri, în special călugării și călugărițe, care au servit în spitalele de campanie, refugiate prin diferite orașe din Moldova. În acestea au activat și preoții duhovnici de spitale, dintre care unii erau călugări iar alții preoți veniți la solicitarea episcopilor, ca să-și aducă propria contribuție la ajutorarea celor în suferință. Ajutor au primit și preoții refugiați din Transilvania. Să nu uităm și de participarea episcopului Nicodim al Hușilor la Sinodul de la Moscova din anul 1917 și de legăturile pe care le-a întreținut mitropolitul Pimen cu o serie de lideri religioși.

Preoții militari, participanți direct la luptele de pe front, apreciați pentru aceasta de comandanții regimentelor, oferă imaginea adevăratei slujiri preoțești, a efortului pe care l-au depus pentru ridicarea moralului trupelor, mai ales după înfrângerile suferite în prima fază a războiului. E de toată preacinstirea strădania încununată de succes a protopopului Constantin Nazarie de a organiza clerul militar.

De teama ocupantului mulți preoți și-au părăsit parohiile, căutând scăpare în Moldova, un fenomen care de altfel a fost dezbătut de Sinodul ierarhilor de la Iași din vara anului 1918, care a condamnat acest gest neadecvat pentru slujirea preoțească. Fenomenul a fost prezent în Muntenia, dar a devenit o manifestare de masă în Dobrogea, unde clerul, mai puțin controlat de ierarhi, dar și speriat de înaintarea trupelor bulgare ce manifestau ură față de români, a căutat să se refugieze în teritoriile controlate de autoritățile românești.

În același timp, episcopatul ortodox rămas în teritoriile ocupate de dușman în 1916 a arătat o supunere umiltoare față de noile autorități instalate la București. „*Chemarea Mitropolitului Conon*”, manifestul aruncat de aviația germană în tranșeele soldaților români, în iulie 1917, rămâne până astăzi un document care i-a compromis pe semnatarii lui. Documentul nu e redactat de germani, ci de români. Din păcate nici unul dintre cei care și-au pus semnătura pe acest document nu a fost forțat sau amenințat în vreun fel, ci gestul lor a pornit din simple considerente politicianiste.

Dacă ierarhii ortodocși s-au alăturat politicii duse de guvernul român acceptat de ocupanții germani, nu același lucru se poate spune despre preoții simpli din parohii, care au încercat pe cât le-a fost posibil să amelioreze soarta credincioșilor lor. Din documentele timpului referitoare la anii războiului sunt cunoscute abuzurile și distrugerile săvârșite de dușman. Din aceleași documente aflăm de preoții care au fost maltratați, sau despre cei care au trebuit să-și vadă cum bisericile și casele parohiale le erau folosite de trupele de ocupație (depozite de materiale, muniție, grajduri pentru cai, etc.). Unele mănăstiri care au trecut prin asemenea încercări au ajuns la sfârșitul războiului să fie în ruină. Rechizițiile sistematice la care a fost supusă populația au afectat și bisericile și mănăstirile, care mai aveau între zidurile lor câțiva preoți sau călugări ce nu-și părăsiseră credințioșii. Din nefericire au fost ridicate de ocupant o serie de bunuri ale bisericilor și mănăstirilor, mai ales obiectele de metal. Comandouri special alcătuite de autoritățile de ocupație au rechiziționat în special clopotele bisericilor din metalul cărora s-au făcut arme.

Sfârșitul anului 1918 și reluarea războiului de către armata română aduce schimbări și în viața Bisericii Ortodoxe. Mitropolitul primat Conon a fost nevoit să demisioneze la sfârșitul anului. Președinte al Sfântului Sinod a fost ales mitropolitul Pimen Georgescu al Moldovei și Sucevei. În timp ce la București reveneau autoritățile române, armata începea campania din Transilvania. Câțiva preoți militari au participă și la această campanie până în vara anului 1919.

Lucrarea părintelui Constantin Claudiu Cotan este excelentă din punctul de vedere al informației care-i stă la bază. E o informație abundentă, iar autorul demonstrează că este cu adevărat un foarte bun cunoscător al subiectului ales pentru studiul său și ține să arate aceasta (el a avut și posibilitatea să studieze în Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei și în Arhiva Sfântului Sinod). Părintele Constantin Claudiu Cotan ne oferă o demonstrație de stăpânire a unui subiect, de cunoaștere, uneori până la cele mai mici detalii, a unei teme, dar și de tratare a ei într-o încadrare istorică bine conturată.

Să fie primit ceea ce ne oferiți părinte Cotan!

Prof. Dr. Ion Bulei,
Facultatea de Istorie,
Universitatea din București

1. INTRODUCERE

Istoria Marelui Război continuă să fie una dintre temele de cercetare generoase, care mai are încă umbre asupra cărora se cere să se arunce măcar o rază de lumină. Această lucrare are ca obiectiv tocmai aprinderea luminii peste o asemenea umbră, viața Bisericii Ortodoxe Române din Vechiul Regat al României în anii Primului Război Mondial. Efortul nostru științific se bazează, în primul rând, pe cercetarea arhivelor naționale și a celor aparținând Bisericii Ortodoxe Române, în special Arhiva Sfântului Sinod și cea a Mitropoliei Moldovei și Bucovinei. Pentru a surprinde situația în care s-a aflat Biserica Ortodoxă Română în acei ani, am apelat și la memoriile contemporanilor care, în cea mai mare parte, au pomenit și de evenimentele bisericesti ce s-au petrecut în teritoriile ocupate sau pe câmpurile de luptă din Moldova și din diferite alte regiuni.

Despre viața bisericească din această perioadă a istoriei românilor, Nicolae Iorga ne-a lăsat următoarele rânduri: *„În ajunul unui războiu care trebuia să hotărască asupra întregului viitor al țării și neamului, Biserica regatului român nu mai represinta, în urma distrugerii spiritului și sensului ei prin neconținută intrusiune a Statului, adecă a partidelor în luptă pentru stăpânirea lui, acea forță morală care făcuse odinioară gloria ei.*

În jurul retragerii silite a Mitropolitului Atanasie, în jurul procesului episcopului Gherasim Safirin se desfășurase o aprigă luptă, în care și cele mai josnice arme ale calomniei și insultei fuseseră întrebuințate, elemente periculoase folosindu-se de aceste scandaluri pentru a compromite sacra instituție pe care pretindeau a o servi. Pamfletul, care nu cruța nimic din viața privată a celui atacat, căpătase o desvoltare și o îndrăzneală nepilduită până atunci în lunga istorie a unei Biserici oneste și făcătoare de bine. Acusatorii erau, adese ori, cu mult mai prejos decât aceia pe cari, în numele religiei și a moralei, îi atacau. Câte unul din tinerii clerici bucovineni, și nu din cei mai răi și mai puțin pregătiți, crezu că are dreptul să se amestece în acest trist conflict.

Încercările de reformă, ca acelea, îndrăznețe și susținute cu talent, care făcură, pentru câtva timp, populară figura tânărului arhimandrit Iuliu Scriban, dintr-o familie de energici apărători ai punctului lor de vedere în Biserică, aveau desavantațiul că erau desorientate, recomandând uneori formule catolice, și că întrebuințau aceleași mijloace ca autorii de articole și de broșuri cu caracter polemic contra persoanelor, oricare ar fi fost, de altfel, valoarea lor adevărată.

În această atmosferă veni (1910) reforma bisericească inspirată ministrului Haret de sfătuitoarii săi mireni cari trecuseră prin școala de preoție. Ea era puternic influențată și anume direct, nu prin Ardeal, de spiritul protestant. Menținându-se toate drepturile pe care și le arogase Statul, se scădea încă și mai mult autoritatea episcopilor, cari rămâneau să fie aleși și de acum înainte de

Camerele reunite, creștini și heterodocși fiind primiți la vot la un loc cu ceilalți, și se dădea, pe lângă Sinod, atribuții întinse unui Consistoriu bisericesc, din care făceau parte și preoți și diaconi și care hotăria cărți de slujbă, programe, judecăți, administrație, finanțe. Asupra certelor personale și asupra reformelor pripite, organul Mitropoliei din Sibiu, „Telegraful Român”, scria aceste rânduri cuminți: „Turburarea continuă în organismul bisericesc prin reforme și para-reforme, care sânt și înveninate une ori și de un spirit de partid politic inevitabil, precum și demisionări de Mitropoliți, disciplinări de episcopi, chiar juste fiind, nu sânt în niciun cas menite a produce în organismul Bisericii acea pace neturburată, care este indispensabilă pentru reculegerea și întărirea lui”.

De altfel Consistoriul Superior n-a câștigat niciodată autoritatea care i se credea posibilă, și puterea a rămas, de fapt, în ciuda câtorva discursuri preoțești neascultate și fără ecou, tot în mâna episcopilor. Iar aceștia erau personalități fără niciun relief, asemenea cu acela pe care, pentru viața lui incontestabil curată, și nu pentru meritele lui de cărturar aproape sterp, sau pentru mari calități de inteligență la acest fost profesor de rasă, la acela care se cobora din boieri moldoveni, l-a ales Parlamentul reunit: Conon Arămescu Donici, fost episcop de Huși. Atitudinea naționalistă a acestui bătrân prelat în timpul neutralității noastre, când el rostia fățiș care ni este datoria față de ai noștri cei robiți, era să se schimbe timpul războiului, din slăbiciune de caracter, datorită poate și vârstei, în cedare față de îndemnurile care-l chemau de partea ocupanților germani. Și el va târi cu dânsul în această prăpastie și pe câțiva din oamenii cari inspiraseră pană atunci cele mai înalte speranțe.

Cu cei trei moșnegi oboșiți, Conon în Regat, Vladimir în Bucovina și Ioan Meșianu în Ardeal, la cari se adăugiau, în Biserica unită, anii înaintați ai episcopului Victor Mihaly de la Blaj, cu episcopi, între cari câte unul, ca părintele Traian Bădescu de la Caransebeș, urmaș vrednic al lui Nicolae Popea, îndrăznise a manifesta sentimente ostile Statului ungiuresc, dar cea mai mare parte erau oboșiți, ca acel din Argeș, cărturarul Gherasim Timus, ca acel din Arad, bunul gospodar Ioan Pop, sau compromis și pentru simonie ca Dionisie Climescu din Buzău, ori, tineri încă, n-avuseră încă prilej de a se amesteca hotărît în domeniul politic, intra în războiul cel mai pierzător de vieți, dar cel mai plin de speranțe, neamul românesc întreg.

În cursul acestor lupte, episcopatul, în toate provinciile românești, n-avu niciun rol, dacă se exceptează buna ținută națională a mitropolitului ieșean, Pimen Georgescu, dintr-un sat prahovean, Provița, pe care împrejurările îl legară strâns de durerile și așteptările celor refugiați în jurul steagului, învins, dar nu necinstit, în Moldova. Bună a fost și atitudinea părintelui Gurie Grosu din Basarabia, devenit vicariu al Mitropoliei moldovene. Episcopii ardeleni fură siliți a mărturisi, fie și fățarnic, aderență față de puternicii din Budapesta, și Guvernul pusese, cum am arătat mai sus, în fruntea episcopatului transilvan al ortodocșilor pe Vasile Mangra, care plăti renegându-și tot trecutul național”¹. Cuvintele marelui istoric m-au determinat să mă opresc cu luare aminte asupra acestei perioade istorice și să

¹ N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a românilor*, ediția a II-a, Editura Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, București, 1930, pp. 302-303.

observ dacă întru totul aceste cuvinte dure la adresa ierarhiei ortodoxe se adevăresc. Demersul s-a dovedit a nu fi ușor, având în vedere și faptul că puțini sunt cei care și-au acordat, în timp, răgazul de a lăsa câteva rânduri și câteva aprecieri asupra vieții Bisericii Ortodoxe Române, cu cele bune sau mai puțin bune din acele vremuri de încercare și restriște pentru toți românii. O serie de lucrări ce tangențial tratează laturi ale temei noastre au fost tipărite în anii ce au urmat Marelui Război. În fruntea celor care au manifestat un interes deosebit pentru studierea vieții bisericești din timpul războiului din anii 1916-1918, sunt chemat să-l amintesc pe cel care a condus clerul militar în acele momente de mare patriotism, curaj și dăruire ale neamului nostru, protopopolul Constantin Nazarie. Acestuia i se alătură energicul mitropolit al Moldovei și Sucevei, Pimen Georgescu. Sunt și alții care au lăsat pagini despre istoria bisericească din România zbuciumată a acelor vremuri, dar majoritatea nu s-au oprit cu stăruința istoricului asupra cercetării lor, ci doar le-au notat ca fiind simple imagini din marele tablou ale dramei unui întreg popor.

După marele eșec din toamna anului 1916, românii au reușit o revenire uimitoare, pentru ca, în toamna anului următor, să arate întregii lumi că aveau capacitatea ca din genunchi să se ridice. Dintre oamenii Bisericii care s-au dedicat salvării patriei îi amintim pe ierarhii ortodocși din Moldova, pe preoții din acea Românie, care au depus eforturi uriașe pentru a ajuta armata, pe credincioșii lor și pe cei refugiați dincolo de Milcov din fața dușmanului, dar mai ales pe confesorii militari care au păstorit și i-au încurajat pe ostașii de pe front, pe călugării și pe călugărițele ortodoxe care, cu devotament, i-au îngrijit pe răniții și pe bolnavii din spitalele militare, unele dintre acestea amenajate chiar în mănăstiri.

Implicarea clerului ortodox în evenimentele Primului Război Mondial, atât în latura sa militară, cât și în cea politică, a fost un fapt evident. Nu cu mult înainte de izbucnirea marelui conflict mondial, probabil simțind tensiunile politice ce prevesteau viitoarele tragedii, clericii ortodocși au abordat în scrierile lor teologico-morale și problema războiului, a compatibilității acestuia cu viața creștinului. Din punct de vedere moral, războiul este un rău, iar pacea, un bine. Creștinismul a condamnat războiul și l-a prezentat ca un rău ce apare din nefericire în viața credincioșilor. Dar, de la începuturi, creștinii au răspuns îndatoririlor militare, iar Biserica nu a cerut acestora să părăsească armata nici chiar în timpul persecuțiilor de la începuturile creștinismului. În Imperiul Roman devenit creștin, serviciul militar a fost admis nu numai pe baza faptului că era necesară apărarea statului, ci și pe considerentul că acest stat era, la rândul său, cel care apăra și conserva ordinea creștină. Sfântul Atanasie cel Mare mărturisea: „...a ucide nu este îngăduit, dar în războaie a suprima pe vrășmaș este și legiuit și vrednic de laudă. Astfel, se învrednicesc de mari onoruri cei care s-au distins în război și li se înalță monumente care vestesc faptele lor; încât, același lucru într-un anumit chip și într-o anumită vreme nu este îngăduit, iar într-un alt chip și la timp potrivit se îngăduie și se iartă”. Aceste cuvinte au căpătat caracter canonic. Astfel, în timp de război le este îngăduită creștinilor ridicarea armelor pentru a se apăra. Interesant este faptul că Sfântul Vasile cel Mare, fără a impune, ci doar sfătuind, îndeamnă pe „cei cu mâinile necurate” să se rețină de la Sfânta Împărtășanie timp de trei ani. Probabil că marele ierarh dorea să dea ostașilor creștini un mijloc de liniștire a

conștiinței tulburate de participarea la uciderea semenilor, chiar dacă erau vrăjmași. Canonicul Zonara afirmă că sfatul dat de Sfântul Vasile nici nu a fost vreodată aplicat în practica Bisericii. Același lucru este pomenit și de Balsamon². Mai mult chiar, la războaie au luat parte și preoți pe care Biserica nu i-a îndepărtat apoi din slujire. De altfel, în cuvântul său, Biserica Ortodoxă a proclamat că apărarea armată a patriei este o datorie fundamentală a tuturor credincioșilor ei.

Experiența celor două războaie mondiale, amenințarea armelor nucleare și a altor forme de distrugere în masă, dar chiar și prezența terorismului modern au schimbat percepția creștină asupra războiului. Totuși, până la tragediile Primului Război Mondial, războiul era văzut ca un rău relativ și admisibil. Problema războiului a fost analizată într-o manieră specială de gânditorul rus V. Soloviev (1853-1900), pentru care războiul nu se reduce doar la definițiile sale negative, ci cuprinde în sine și câteva elemente pozitive. Cu siguranță, războiul este un rău, dar nu un rău absolut din categoria păcatelor de moarte. Soloviev afirmă că, așa cum o operație chirurgicală, care este o intervenție dureroasă pentru organismul uman, este absolut necesară pentru salvarea celui bolnav, la fel războiul este necesar în anumite condiții pentru progresul societății. De asemenea, precizează că un viitor conflict la nivel mondial va fi provocat de ciocnirea dintre civilizațiile europene și cele orientale. Ideile și operele lui Soloviev au fost foarte apreciate în Rusia, în lumea ortodoxă și în Europa occidentală. În țările balcanice, opera acestuia a fost răspândită în mod particular prin mijlocirea clericilor ortodocși. Filosofii și teologii din lumea balcanică, sub impulsul unui naționalism tot mai prezent, au dus interpretarea gânditorului rus asupra războiului la o formă extremă, având tendința să afirme că războiul ar fi o acțiune nobilă și un factor primordial pentru evoluția culturii și a civilizației, un motor al progresului. Asemenea concepții puse în practică nu puteau să aducă decât rezultate tragice³.

Necesitatea alcătuirii unei lucrări care să prezinte viața și activitatea clerului ortodox în timpul Primului Război Mondial m-a determinat să accept solicitarea domnului profesor Ion Bulei, coordonatorul acestei lucrări de doctorat. Nu există nicio lucrare istorică în care să fie prezentate evenimentele bisericesti în întreaga lor complexitate și într-o înșiruire logică și cronologică, în cadrul căreia să se abordeze acest subiect. Acest demers istoric se va limita la prezentarea și la interpretarea realităților bisericesti din Vechea Românie, abordând doar tangențial situația din celelalte provincii românești sau pe cea a ortodocșilor din sudul Dunării, bulgari, sârbi, greci, aromâni și albanezi.

Aprecierile primite din partea prof. dr. Ion Bulei, îndrumătorul lucrării, prof. dr. Lucian Boia, academicianul Dan Berindei și pr. prof. dr. Constantin Pătuleanu, precum și sfaturile pentru îmbunătățirea lucrării au făcut posibilă editarea acestei cărți. Aduc mulțumirile mele acestor profesori că au făcut parte din comisia mea de doctorat.

² Gheorghe Cronț, „Biserica Ortodoxă în războiul de apărare”, în *Omagiul Înalt Prea Sfinției Sale Dr. Nicolae Bălan mitropolitul Ardealului*, Sibiu, 1940, pp. 370-371.

³ Zvetlozar Eldarov, „Les Eglises orthodoxes balkaniques et les guerres dans les Balkans, 1912-1918”, în *Revue des études sud-est europeennes*, Anul XLII, nr. 1-4, București 2004, pp. 201-222.

2. STADIUL CERCETĂRILOR

Numeroase lucrări istorice au fost dedicate Primului Război Mondial. Acestea li s-au adăugat multe articole de ziare, emisiuni de radio și de televiziune, unele de mare importanță, care au prezentat dramatismul acelor evenimente politice sau confruntări sângeroase de pe fronturi. Istoricii români s-au aplecat cu luare aminte asupra momentelor care au marcat luarea deciziei României de a intra în marea luptă, precum și participarea ei efectivă la evenimentele ulterioare până la realizarea Marii Uniri⁴.

Poziția geostrategică a României făcea imposibilă neparticiparea ei la marele conflict mondial. Dacă regele Carol, invocând tratatele politice, sprijinit și de un mic grup de germanofili, cerea intrarea în conflict de partea Puterilor Centrale, majoritatea politicianilor, dar și opinia publică, se pronunțau de partea Antantei. Atât regele, cât și politicianii, având în vedere lipsa de pregătire a armatei române, dar și acțiunea provocatoare a Austro-Ungariei la adresa Serbiei, prin impunerea condițiilor imposibile ale ultimatumului, au hotărât că cea mai bună soluție politică era, în 1914, cea a neutralității. Cu toate acestea, România urmărea cu multă atenție evoluția militară și politică din Balcani și din Europa Centrală. Pentru România, foarte importante au fost mișcările politice și militare ale Bulgariei, care urmărea mărirea teritoriului său, în dauna Serbiei și chiar a românilor de la care viza recuperarea Cadrilaterului și, poate, chiar mai mult. Cu siguranță, hotărârea de neutralitate a României a fost influențată și de atitudinea Italiei, care a adoptat aceeași strategie politică. Puterile Centrale considerau necesară aderarea României la marele conflict, fapt care determina Germania să ceară Austro-Ungariei schimbarea atitudinii față de românii transilvăneni. Adoptarea neutralității a fost o lovitură politică serioasă pentru Puterile Centrale, cu toate că ambasadorii acestora de la București au transmis că respectă decizia României pe care continuă să o vadă ca aliat.

⁴ Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, 1-2 vol., Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1989; Emil Răcilă, *Contribuții privind lupta românilor pentru apărarea patriei în Primul Război Mondial 1916-1918*, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1981; Ion Țurcanu, *Unirea Basarabiei cu România*, Chișinău, 1998; Paul Cernovodeanu, *Basarabia. Drama unei provincii istorice românești în context politic internațional. 1806-1920*, Edit. Albatros, București, 1993; Ion Calafeteanu, Viorica Pompilia Moisuc, *Unirea Basarabiei și Bucovinei cu România. 1917-1918. Documente*, (Antologie), Chișinău, 1993; Vasile Arimia, Ioan Ardeleanu, Constantin Botoran, *Cartea neamului. Marea Unire de la 1918. Documente istorice*, Edit. Globus, București, 1993; I. Scurtu, D. Almaș, M. Goșu, I. Pavalescu, Gh. I. Ioniță, I. Șișcanu, N. Enciu, Gh. E. Colocaru, *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1998*, București, 1998; Silviu Nistor, *Istoria românilor din Transilvania*, București, 1995.

Moartea regelui Carol în toamna anului 1914 aduce o întărire convingerii Puterilor Centrale că România se îndepărta de respectarea vechilor tratate politice și făcea posibilă transformarea sa dintr-un aliat într-un veritabil dușman. Guvernul Brătianu urmărea consolidarea poziției internaționale a României prin semnarea la 23 septembrie 1914, la București, a unei înțelegeri cu Italia, în care erau vizate teritoriile din Austro-Ungaria, ce erau locuite de români. România începe la Petrograd negocierile cu Rusia. Atitudinea rezervată a României l-a determinat pe Sazanov, ministrul de externe, să solicite în cele din urmă doar o neutralitate binevoitoare, garantând în schimb recunoașterea de către Rusia a pretențiilor teritoriale ale României față de Austro-Ungaria. Până la urmă, acordul cu Rusia s-a încheiat la 1 octombrie. Negocierile cu Moscova pentru un acord mai angajant au continuat pe parcursul anului 1915 și chiar în anul următor. Brătianu a negociat cu Antanta intrarea României în război atât în 1915, cât și la începutul anului 1916. Între condițiile puse, era și garanția scrisă că România va primi Transilvania, Bucovina și Banatul, ca recompensă pentru aportul adus la război. În cele din urmă, Antanta a acceptat solicitările lui Brătianu.

La 4/17 august, Brătianu și reprezentanții diplomației ai Franței, Marii Britanii, Rusiei și Italiei au semnat la București convențiile militare și politice care stipulau condițiile intrării României în război. Consiliul de Coroană a aprobat oficial tratatele și a declarat război Austro-Ungariei la 14/27 august 1916. În ziua următoare, Germania a declarat război României, fiind urmată de Turcia (17/30 august) și de Bulgaria (19 august/1 septembrie). Din păcate, obiectivele militare impuse de Înalțul Comandament român nu erau realiste, ținând intrarea în Transilvania și înaintarea până pe văile Tisei și ale Dunării, iar în sud, acoperirea debarcării trupelor ruse în Dobrogea și ofensiva până pe linia Rusciuk și Varna. În noaptea de 14-15 august/ 27-28 august, trupele române au trecut frontiera în Transilvania. Ofensiva română a început cu succes, fiind cucerite mai multe orașe, printre care și Brașovul. Cu toate acestea, ofensiva a trebuit întreruptă din cauza schimbărilor militare produse în Dobrogea, unde s-a declanșat ofensiva germano-bulgară condusă de feldmareșalul August von Mackensen. Generalul Alexandru Averescu a lansat un contraatac, dar fără reușite. Părăsirea capitalei și retragerea în Moldova deveneau obligatorii pentru a salva armata. La aceste evenimente a participat și clerul ortodox, fie cel care a însoțit armata în retragere, fie cel care a rămas alături de credincioși, îndurând mari greutăți în teritoriile românești ocupate de Puterile Centrale.

O serie de studii și capitole din lucrări ceva mai ample au fost dedicate clerului ortodox și atitudinii sale în timpul războiului de părintele profesor Alexandru Moraru⁵. În cercetările sale, părintele Moraru a surprins și o parte din activitatea clerului militar din România și jertfele făcute de preoțimea ortodoxă rămasă în teritoriile ocupate de armata germană. Unii preoți au avut de suferit detenția în diferite lagăre din Ungaria, Germania și Bulgaria, iar alții din teritoriile

⁵ Alexandru Moraru, „Clerici ortodocși români care au suferit în timpul primului război mondial”, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai-Theologia Orthodoxa*, nr. 2, 2005, pp. 17-20; Alexandru Moraru, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885-2000. Biserică. Națiune. Cultură*, vol. III, tom. I, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2006.

ocupate de dușmani au suferit maltratări, temnițe și chiar moartea⁶. Mulți clerici au fost deportați în comitatul Sopron din Ungaria. O seamă de preoți din Banat au fost închiși în Seghedin sau în alte zone. La Zombor (azi, Iugoslavia) au fost închiși preoții: Isaia Popa cu familia – Ocna Sibiului, Trandafir Scorobeț din Roșia – Sibiu (devenit arhiereu sub numele de Teodor), Dimitrie Bunea din Sau, Valentin Copos din Bobota – Sălaj, Iosif Morariu și Nicolae Pinciu din Hosman – Sibiu au fost închiși la Becicherecul Mare.

Situația clerului ortodox din România din anii războiului a fost puțin cercetată atât de istorici, cât și de teologi, fiind însă remarcabilă dorința de cunoaștere a situației din Transilvania, care a captat atenția multor teologi, în special ardeleni⁷. Probabil că printre puținii care au acordat atenție cercetării contribuției clerului ortodox la sprijinirea efortului național din anii războiului a fost Gheorghe Vasilescu, responsabil al Arhivelor Sfântului Sinod⁸. Gheorghe Vasilescu a prezentat în câteva studii grelele încercări prin care a trecut Biserica în anii 1916-1918.

Autoritățile germane au pornit o adevărată campanie de confiscare a obiectelor bisericești, îndeosebi din alamă, bronz, cupru și cositor, pentru a fi transformate în armament. Împotriva acestor acțiuni au protestat reprezentanții

⁶ După ocuparea unei mari părți din România (1916), autoritățile germane și austro-ungare au pornit o puternică prigoană împotriva populației românești, numeroși preoți din teritoriile ocupate (Muntenia, Oltenia, Banat și Transilvania) au fost maltratați, urmăriți, deportați sau uciși. Dintre cei care au fost uciși amintim pe: Constantin Păunescu din Radomirești - Olt, Vasile Iliescu-Buzoianu din Homești - Râmnicu Sărat, Ghiță Ciurescu din Bălănești - Buzău, Gheorghe Balaban din Viziru - Brăila, Vasile Aftenie din Valea Nucarilor - Tulcea, Anghel Bălțeanu din Stelnică - Ialomița, Iosif Popescu din Gheboieni - Dâmbovița, Gheorghe Ghicorea din Spulber - Vrancea. Numeroși preoți au murit în urma unor crunte maltratări: Gheorghe Dobrinescu din Dedulești - Argeș, Vasile Grigorescu din Rocin - Argeș, Marin Mihăilescu din Căscioarele - Ilfov, Ivan Mirchie din Ponoarele - Mehedinți, Panait Gheorghe din Fântânele - Prahova, Gheorghe Diaconescu din Vlădeni - Dâmbovița, Gheorghe Popescu din Puchenii Moșneni - Prahova, Ștefan Andronescu din Răstoaca - Vrancea, Ioan Dantiș din Spinești - Vrancea, Stan Popescu din Strâmbu - Buzău, Petre Emreanu din Sutești - Brăila, preotul Găliceanu din Satu-Nou - Constanța (Alexandru Moraru, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885-2000. Biserica. Națiune. Cultură*, vol. III, tom. I, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2006, p. 566).

⁷ Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar față de Biserica românească din Transilvania în perioada dualismului 1867-1918*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Sibiu, 1986; Mircea Păcurariu, „Contribuția Bisericii la realizarea actului unirii de la 1 decembrie 1918”, în *Biserica Ortodoxă Română*, Anul CXVI, nr. 11-12, 1978, pp. 1250-1263; Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, Edit. Trinitas, Iași, 2008; Mircea Păcurariu, *Basarabia. Aspecte din istoria Bisericii și a nemului românesc*, Edit. Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 1993; Gheorghe Naghi, „Preoții din Banat și evenimentele anilor 1914-1918”, în *Mitropolia Banatului*, 1978, nr. 10-12; Marius Eppel, *Vasile Mangra, activitatea politică 1875-1918*, Presa Universitară Clujană, Cluj, 2004; Antonie Plămădeală, *Contribuții istorice privind perioada 1918-1938-Elie Miron Cristea-documente, însemnări și corespondență*, Sibiu, 1987.

⁸ Gheorghe Vasilescu, „Transilvania anilor 1916-1918 văzută de un preot militar”, în *Revista Teologică*, Anul V, nr. 4, 1995; Gheorghe Vasilescu, „Din suferințele Bisericii noastre în teritoriul vremelnic ocupat (1916-1918)”, în *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 11-12, 1978; Gheorghe Vasilescu, „Clerul ortodox, participant la lupta poporului român împotriva coteropitorilor (1916-1918)”, în *Glasul Bisericii*, Anul XXXVII, nr. 9-12, 1978, pp. 1291-1301; Gheorghe Vasilescu, „Șapte decenii de la eroicele bătălii de la Mărăști, Mărășești și Oituz din vara anului 1917”, în *Biserica Ortodoxă Română*, Anul CV (1987), nr. 7-8, pp. 197-218.

Bisericii ortodoxe în frunte cu mitropolitul primat Conon Arămescu-Donici (1912-1919). Armatele de ocupație au acționat cu autoritate asupra populației, cei care nu arătau simpatie Germaniei fiind arestați și interogați, apoi internați ca ostatici sau deportați în lagărele din afara țării. Pe lângă aceste acțiuni, autoritățile de ocupație au instituit un adevărat program de exploatare a bogățiilor și a resurselor economice ale țării. Prin aceste acțiuni s-a ajuns la sărăcirea populației, iar confiscarea cerealelor și a alimentelor a aruncat populația în foamete și boli. Această dificilă situație economică și socială a afectat profund și viața bisericească. Să nu uităm că una dintre măsurile luate împotriva Bisericii ortodoxe din aceste teritorii a dus la închiderea unor biserici transformate în depozite sau grajduri ale armatelor de ocupație. Față de această măsură nu au întârziat să apară proteste ale clerului, dar și agitații ale populației. Câteva pagini despre situația clerului ortodox din timpul războiului au scris și istoricii Lucian Boia⁹ și Ion Bulei¹⁰, lucrări de referință pentru istoria românilor de la începutul secolului al XX-lea.

Memoriile unor contemporani prezintă în paginile lor rânduri despre viața bisericească din România acelor grei ani. Memoriile arhiepiscopului romano-catolic Raymund Netzhammer (1905-1924) sunt, probabil, una dintre cele mai importante surse de informare cu privire la activitatea clerului ortodox din timpul războiului, văzută însă prin ochii unui episcop catolic. Din aceste pagini aflăm și câteva detalii referitoare la activitatea mitropolitului primat Conon și deslușim imaginea unui bătrân ierarh ortodox în anii tulburi ai războiului. Prelatul catolic era cunoscut în mediile sociale și politice românești și a reușit să lege relații de prietenie cu o serie de mari politicieni români din rândul cărora nu au lipsit Titu Maiorescu, Ion I.C. Brătianu sau Alexandru Marghiloman¹¹. Sunt cunoscute și bunele sale relații cu cei doi regi, Carol I și Ferdinand.

O sursă istorică importantă au constituit-o lucrările lui Constantin Nazarie, șeful preoților militari¹² și cele ale mitropolitului Pimen al Moldovei și Sucevei¹³. Aceștia au reușit să publice aceste cărți imediat după război, fiind apreciate de contemporani, care au aflat felul în care s-a implicat clerul ortodox în susținerea materială și morală a armatei române și a populației.

⁹ Lucian Boia, „Germanofilia”. *Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial*, Edit. Humanitas, București, 2010.

¹⁰ Ion Bulei, *Un război în cenușa imperiilor*, Edit. Cadmos, București, 2010.

¹¹ I. Dumitru-Snagov, *Le Saint-Siege et la Roumanie moderne 1866-1914*, Editrice Pontificia Universita Gregoriana, Roma, 1989, p.176.

¹² Constantin Nazarie, *Activitatea preoților de armată în campania din 1916-1918*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1921; Constantin Nazarie, *Cuvântări pentru ostași și rugăciuni pentru rege, oaste și popor în vreme de război*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1915; Constantin Nazarie, *Referat asupra activității preoților de armată, în campania din 1916 – 1918*, București, 1920.

¹³ Pimen, mitropolitul Moldovei și Sucevei, *Jurământul și cuvinte ostășești*, București, 1914; Pimen, mitropolitul Moldovei și Sucevei, *Mărășești. Locul biruinței cu biserica neamului*, Neamțu, 1924; Pimen, mitropolitul Moldovei și Sucevei, *Amintiri din marele război*, Neamț, 1923.

3. SITUAȚIA POLITICO-RELIGIOASĂ DIN SUD-ESTUL EUROPEI LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA

Pentru a înțelege mai bine situația în care se găsea România în momentul intrării sale în război și felul în care Biserica ortodoxă s-a implicat în sprijinirea armatei și a populației românești, se impune să înțelegem și să cunoaștem situația politică și religioasă din jurul țării noastre, la anul 1914. Unele dintre încercările îndurate de preoții și de credincioșii români au fost asemănătoare cu cele prin care au trecut clericii sârbi, greci, ucrainieni sau ruși. O cercetare specială a trebuit acordată situației religioase din teritoriile locuite de românii din afara granițelor. Astfel, a devenit o necesitate prezentarea aportului adus de preoții ortodocși din Basarabia, Bucovina, Transilvania și chiar a românilor balcanici la realizarea Marii Uniri din 1918.

3.1. Situația politică și confesională din Transilvania.

Începutul secolului al XX-lea nu aduce românilor transilvăneni premisele unor vremuri mai bune sub dura cărmuire austro-ungară. Situația românilor din Monarhia dualistă s-a înrăutățit în 1879, când Parlamentul maghiar a votat o nouă lege școlară – „Legea Trefort” –, care prevedea obligativitatea predării limbii maghiare în toate școlile elementare din Ungaria, deci și în cele confesionale românești. Legea a produs o profundă nemulțumire în rândul românilor. Mitropolitul Miron Romanul de la Sibiu, dar și mitropolitul unit Ioan Vancea de la Blaj s-au împotrivit adoptării legii. Împotriva prevederilor discriminatorii ale acestei legi s-au ridicat și episcopii de la Arad și Lugoj. Situația a devenit și mai gravă când, în 1883, s-a adoptat o nouă lege ce prevedea obligativitatea studierii limbii maghiare și în gimnaziile românești.

Pentru a-și apăra drepturile, la Sibiu (8/20-9/21 ianuarie 1892) s-a întrunit Conferința Extraordinară a Partidului Național Român, care a hotărât editarea unui *Memorandum* către împăratul Francisc Iosif I, cu expunerea principalelor revendicări ale românilor transilvăneni, o critică dură a politicii discriminatorii și intolerante dusă de Guvernul de la Budapesta. O impunătoare delegație formată din 300 de români (avocați, preoți, profesori, învățători, meseriași, țărani) a prezentat acest *Memorandum* la Viena, dar nu au fost primiți de împăratul Francisc Iosif, care a refuzat și citirea documentului. Cu toate acestea, documentul a fost tipărit în broșură începând cu data de 13 mai 1892, apărând în limbile română, maghiară, franceză și italiană. La scurt timp, Guvernul maghiar a început să ia măsuri

împotriva memorandiștilor¹⁴. La o lună de la procesul acestora, la 16 iunie 1894, Guvernul maghiar a interzis activitatea Partidului Național Român, sub pretextul că nu are o bază legală de funcționare și un statut. În 1897, Parlamentul de la Budapesta a votat legea denumirilor de localități, potrivit căreia toate localitățile erau trecute în actele oficiale numai cu denumirea în limba maghiară. În primăvara anului 1907, Parlamentul ungar a votat controversatele legi școlare ale ministrului Cultelor și Instrucțiunii, Apponyi Albert, care încerca desființarea școlilor confesionale românești, sârbești și slovace, în vederea consolidării procesului de maghiarizare forțată a naționalităților. Împotriva acestor legi s-au ridicat deputații români, iar în Casa Magnaților, și cei doi mitropoliți români cu episcopii sufragani. În 1917, în timpul războiului, Apponyi a luat măsuri și mai dure împotriva școlilor românești, dar și împotriva intelectualității și a preoțimii ortodoxe¹⁵.

În susținerea românilor din Transilvania, un rol deosebit l-au avut mitropoliții Ioan Mețianu, care a reușit ridicarea catedralei mitropolitane din Sibiu, și Vasile Mangra, în prima parte a activității sale politice. Vasile Mangra a fost la început un susținător al cauzei românilor transilvăneni și a făcut parte din delegația ce a prezentat Memorandumul la Viena. Pentru activitatea sa, guvernul maghiar nu i-a recunoscut alegerea ca episcop la Arad, în 1902. A fost ales mitropolit în timpul războiului (1916) cu intervenția directă a prim-ministrului maghiar Istvan Tisza, moment în care a adoptat o atitudine diametral opusă și a susținut politica antiromânească dusă de guvernul de la Budapesta. Cazul ierarhului ortodox Vasile Mangra îl putem considera unic în istoria Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania, caz care are însă unele explicații de natură politică¹⁶.

Vasile Mangra a colaborat cu Ioan Slavici, Eugen Brote și Roman Ciorogariu la apărarea drepturilor românilor transilvăneni. Cei patru au stabilit un adevărat program politic în 9 puncte, prin care se angajau să sprijine deputații români din Parlamentul de la Budapesta, pentru a stabili contacte cu reprezentanții Partidului Social Democrat din Ungaria, să colaboreze cu croații în problema națională și să nu intre în conflict cu partidele politice din România. Interesant este punctul 4, în care se preciza: *Ne vom feri de orice conflict cu frații greco-catolici și vom dezaproba, cu toată hotărârea, orice încercare de a produce sau de a accentua conflictele confesionale*. Este poate unul dintre cele mai importante documente în care se solicita colaborarea politică a celor două confesiuni românești din Transilvania¹⁷.

Românii reprezentau peste 16% din populația Ungariei, iar relațiile lor foarte bune cu clasa politică din România, precum și sentimentul de solidaritate

¹⁴ Vezi Șerban Polverejan, Nicolae Cordoș, *Mișcarea memorandiștilor în documente (1885-1897)*, Edit. Dacia, Cluj, 1973.

¹⁵ Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar față de Biserica românească din Transilvania în perioada dualismului 1867-1918*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Sibiu, 1986, pp. 199-201.

¹⁶ Vezi Vasile Popeangă, *Aradul, centru patriotic al luptei naționale în perioada dualismului (1867-1918)*, Edit. Facla, Timișoara, 1978.

¹⁷ Lucian Boia, *Eugen Brote 1850-1912*, București, 1974, pp. 169-170; Vezi, Roman R. Ciorogariu (1852-1936). *Studii și documente*, Oradea, 1961; Vezi Elisabeta Roșu, *Roman R. Ciorogariu (1852-1936). Monografie istorică*, (teză de doctorat), Oradea, 2006.

națională erau percepute de autoritățile de la Budapesta ca o amenințare foarte serioasă. De asemenea, atât Biserica ortodoxă, cât și cea Greco-Catolică din Transilvania conservau idealurile naționale, făcând ca românii să nu poată fi asimilați. Acest fapt îl va determina pe Tisza să caute atragerea de partea sa a clerului român, căruia îi recunoștea meritul de a fi fost și chiar de a fi încă o putere conducătoare în viața politică a românilor ardeleni. În planurile sale politice, Tisza a încercat atragerea clerului superior, fapt reușit cu Vasile Mangra. Mitropolitul ortodox făcea parte din grupul celor ce doreau o împăcare cu maghiarii. De aceea era văzut de mulți ca un „trădător”, cu toate că s-a bucurat de apărare din partea unora dintre oamenii de cultură din Ardeal. De altfel, cei trei, Mangra, Brote și Slavici, au fost criticați dur pentru atitudinea lor politică de Alexandru Vaida Voevod¹⁸.

Alegerile parlamentare din 1910 l-au propulsat în viața politică pe Vasile Mangra. În timpul activității sale parlamentare, a criticat unele afirmații ale lui Tisza cu privire la statutul românilor din Transilvania și drepturile lor politice, dar și unele atitudini ale Partidului Național Român, căruia îi contestă deplina conducere a acțiunilor politice românești, precizând rolul avut de episcopatul românesc în politică, mai ales după închiderea liderilor români participanți la Memorandum. Concepția sa politică se baza pe ideea consolidării Bisericii și a școlii românești. De asemenea, în discursurile sale parlamentare, Mangra a precizat că rezolvarea problemei naționalităților era necesară pentru viitorul Monarhiei dualiste. Activitatea politică depusă de Vasile Mangra în Parlamentul de la Budapesta a fost aproape inexistentă după izbucnirea războiului, fiind nevoit să-și îndrepte atenția asupra problemelor bisericești din Vicariatul Oradiei. Și după alegerea sa ca mitropolit, activitatea sa politică din Budapesta a fost redusă¹⁹. Discuții privind împăcarea dintre români și maghiari au fost duse sau cel puțin încurajate de ierarhii Bisericii ortodoxe. Chiar și mitropolitul Ioan Meșianu a avut în această direcție o serie de întrevederi cu autoritățile maghiare. Intrarea lui Mangra în rândurile partidului maghiar de guvernământ a tulburat nu numai pe oamenii politici, ci și pe cei ai Bisericii ortodoxe, Roman Ciorogariu solicitând ca Mangra să renunțe la politica sa promaghiară. Împotriva lui Mangra s-au organizat adevărate demonstrații ca aceea de la Sibiu, din septembrie 1910, cu ocazia lucrărilor Consistoriului mitropolitan.

În urma eșecului discuțiilor politice cu Budapesta, Partidul Național Român a primit criticile publicației „Tribuna”, care i-a acuzat pe politicienii ardeleni de lipsă de organizare și de mediocritate. Nemulțumiți de criticile primite, liderii Partidului Național au înființat ziarul „Românul”, care a intrat în polemică cu „Tribuna”. De altfel, s-a dus o adevărată luptă pentru unirea celor două publicații prin aportul major al lui Constantin Stere, venit de la Iași special pentru acest lucru²⁰. Este adevărat că, de continuarea discuțiilor politice cu autoritățile maghiare, erau interesate cercurile politice de la București, Viena și chiar

¹⁸ Al. Vaida Voevod, *Mangra, Tisza și Tribuna. Un mănunchi de dovezi adunate din Tribuna*, Tipografia A. Mureșianu, Brașov, 1911, p. 126.

¹⁹ Marius Eppel, *Vasile Mangra, activitatea politică 1875-1918*, pp. 276-277.

²⁰ Marius Eppel, *Vasile Mangra, activitatea politică 1875-1918*, pp. 251-253.

Budapesta, ca urmare a situației internaționale tensionate. La 5 septembrie 1910, Comitetul executiv al Partidului Național Român a aprobat textul unui Memoriu care a fost prezentat prim-ministrului maghiar. Cele 23 de articole ale memoriului urmăreau realizarea autonomiei naționale (autonomia administrativă, politică, bisericească, a învățământului și a economiei). Budapesta nu putea să accepte asemenea doleanțe. Reluarea dialogului politic maghiaro-român s-a datorat și intervenției premierului român Ion I. C. Brătianu, care a cerut Vienei să facă în acest sens presiuni asupra Guvernului de la Budapesta. Din partea românilor, la aceste discuții a fost desemnat Teodor Mihali, unul dintre liderii marcantți ai mișcării naționale române. În această situație, Tisza s-a văzut nevoit să accepte discuțiile cu Mihali și, oarecum, să renunțe la ideea desființării partidelor politice constituite pe baze etnice. Unii dintre liderii politici români, ca Al. Vaida-Voevod, vedeau împlinirea dezideratelor politice doar prin colaborarea cu Viena, care să țină sub control pretențiile naționaliste ale maghiarilor. Aceștia erau în contradicție totală cu viziunea politică a lui Vasile Mangra. Încercarea de a găsi o modalitate de conviețuire cu maghiarii, un *modus vivendi*, a fost îmbrățișată și de greco-catolici prin episcopul Dumitru Radu de Oradea. Greco-catolicii transilvăneni s-au opus înființării Episcopiei greco-catolice de Hajdudorog²¹, eveniment criticat chiar de regele Carol al României.

Discuțiile politice cu Tisza au reînceput în ianuarie 1912 și au fost duse de liderii Mihali, Iuliu Maniu și Vasile Braniște, desemnați chiar de Partidul Național Român. Acum a fost înaintat liderului maghiar un memoriu în 11 puncte, prin care se solicita libertatea presei, recunoașterea oficială a Partidului Național Român (PNR), autonomia bisericească și școlară. Din nefericire, Tisza a respins în luna februarie cererile românilor, iar Partidul Național Român a declarat încheiate negocierile cu oficialitățile maghiare.

În iunie 1913, negocierile au fost însă redeschise. Mulți dintre liderii politici români și chiar episcopatul românesc credeau că, de această dată, rezultatele discuțiilor vor fi altele. În vederea încheierii cu bine a tratativelor, episcopii Miron Cristea și Dumitru Radu au adresat, în 28 iunie, o scrisoare episcopilor ortodocși și greco-catolici, prin care cereau ca aceștia să țină o consfătuire cu membrii Comitetului executiv al Partidului Național, ca împreună să găsească o cale de înțelegere între români și maghiari. Cu toate acestea, în ianuarie 1914, era tot mai limpede că discuțiile vor eșua. Tisza a trimis, în dorința de a găsi o înțelegere și de a relansa discuțiile, o scrisoare episcopului Miron Cristea, care a încercat să obțină în acest sens acordul Comitetului executiv al Partidului Național, care însă a respins propunerile. Intervenția de la Budapesta a mitropolitului greco-catolic Victor Mihalyi a relansat dialogul. Ierarhii români s-au coalizat pentru a încuraja dialogul. Miron Cristea a încercat pornirea discuțiilor cu maghiarii, pe baza unui alt plan, și nu de la concesiile minimale făcute de Tisza. A alcătuit un text ce urma să fie prezentat lui Tisza, text în care se cereau garanții ferme care să le asigure românilor libertatea în toate sectoarele vieții publice. În urma întrevederii din 24

²¹ Vezi *Românii greco-catolici și Episcopia de Hajdudorogh (1912). Contribuții documentare*, Ediție, studiu introductiv și note: Cecilia Cârja, Presa Universitară Clujeană, 2009.